

ISSN 0352-5007 | UDC 821.16+811.16(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА СЛАВИСТИКУ

83

НОВИ САД • 2013

Срето З. Танасић

Институт за српски језик САНУ, Београд*
isj@isj.sanu.ac.rs

СЛАГАЊЕ ВЕЗНИКА И ПАРТИКУЛА У КООРДИНИРАНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА

У савременом српском језику јављају се координиране конструкције – синтагме и реченице – у којима заједно с везником долази и партикула *и/ни*, типа: *Зоран Терзић је данас селектор с најдужим стажом у европској одбојци, човек континуитета али и ауторитета*. У србистичкој литератури о тим су конструкцијама изношена различита мишљења, од тога да су у питању конструкције са два координирана везника до мишљења да су то врло специфичне конструкције с комбинацијом координираног везника и партикуле, прије свега по томе што се партикула по правилу не може редукovati, али може везник.

У раду ће се овакве конструкције партикула *и* и *ни* с независним везницима освјетлити из више аспеката: у оквиру питања могућности односно немогућности координације хомокатегоријалних везника, у оквиру питања могућности комбинавања везника и партикула у синтаксички спој и у оквиру могућности издвајања диференцијалних критеријума за везник и партикулу у том споју.

Кључне речи: српски језик, синтакса, партикуле, координиране конструкције.

У новије вријеме у српској научној литератури посвећује се подоста пажње једној специфичној врсти ријечи – партикулама. Оне су често хомоформне с везницима, што усложњава опис њиховог функционисања. За разлику од везника, чија функција није спорна, партикуле су језичке јединице које служе за истицање садржаја једног елемента реченице не ступајући с њим у синтагматску везу и у реченицу се укључују као њен факултативни дио¹.

У овом раду бавићу се једним типом слагања партикуле *и/ни* с независним везницима. Партикуле се јављају са независним везницима увијек у истом поретку: прво долази везник, а онда партикула. Специфичност употребе партикула са независним везницима јесте и у томе што се њима никад не истиче садржај цијеле клаузе испред које стоји,

* Рад је настао у оквиру пројекта 178021 – *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Према Ковачевић 1998: 247. О партикулама и њиховој посебности у лексичком систему лијепо се и јасно говори у раду Гортан-Премк 1994, као и у радовима Стане Ристић – Ристић 1993 и 1994.

него само садржај члана клаузе, синтаксеме или синтагме, испред ког стоји. То је посљедица структурног статуса независног везника, јер је он структурно аутономан у односу на структуру јединица које повезује (в. Ковачевић 1998: 11–35). Зато се и не може говорити о употреби партикула у независносложеним реченицама ако се мисли на могућност наглашавања партикулама цијелог реченичног садржаја; увијек се ради о дјеловању партикуле у оквиру саме прости реченице, о истицању неког реченичног члана. Ништа у том смислу не мијења чињеница да се и у оквиру независносложених реченица могу наћи у контакту независни везник и партикула: тада се наглашава почетни дио реченице. И тад је партикула у функцији интензификације садржаја реченичног члана испред кога стоји, и не удружује се с везником испред себе у сложени везник. Ако се тај истакнути члан реченице помјери од почетка у унутрашњост, с њиме ће поћи само партикула, не и везник: Домаће штедње у динарима практично нема, *а* и *она* у девизама је недовољна – Домаће штедње у динарима практично нема, а недовољна је *и она* у девизама. У нашој литератури је владало погрешно мишљење да код сложеног, саставно-супротног значења могу доћи у контакт везници *а* и *и* и оба вршити везничку функцију да би исказали тако сложено значење (уп. нпр. Стевановић, кад говори о везнику *а*). Међутим, то мишљење је данас одбачено (в. нпр. Ковачевић 1998: 246–257); и у том случају се ради о везнику *а* и партикули *и* у контакту. У контактном положају се могу наћи сљедећи независни везници и партикула *и*: *а* *и*, *али* *и*, *па* *и*, *те* *и*, *или* *и*. Овај посљедњи је риједак, али није искључен (в. Има и инфериорних људи који су ипак врло музикални; а чак и неке животиње играју на звуке музике, *или* *и* саме певају – Ковачевић 1998, 254: Дучић), а будући да нема диференцијалних синтаксичких карактеристика у односу на остале комбинације, њим се посебно нећу бавити. Није наведен, како се види, спој везника и партикуле *и* *и* јер није могућ контактни положај хомоформних јединица – овдје везника и партикуле (уп.: Ковачевић 1998: 256). У таквим ситуацијама везник се замјењује неким себи најсроднијим везником, начелно: ако везник повезује временски сукцесивне или каузалне садржаје координираних клауза, он се замјењује везницима *па* или *те*, ако ли пак повезује временски симултане садржаје, тад не могу доћи у обзир саставни везници, него само супротни *а* и *али*.

У савременом српском језику овакви спојеви партикуле *и* и независних везника јављају се често, посебно у књижевноумјетничком и публицистичком стилу. Најчешће се јављају супротни везници *али* и *а* (*али* чешће) и саставни *па* и *те*.

Може се сад поставити питање морају ли у случајевима гдје се налазе у контактном положају везник и партикула реченице постојати само такве везе или се може изоставити једна од ових јединица а да реченица остане граматична. Кад су посриједи партикуле и супротни везници, начелно је потврђена могућност изостављања једног од чланова тог пара

(Ковачевић 1998). Навешћемо неколико примјера са таквом комбинацијом везника и партикуле.

[1]

1. То је жалост за изгинулима у ратовима и биткама, *али и* побуна против власти... (Братић 2012а: 13).

2. ...с циљем да постигне свест о значају одговарајућих санитарних услова и важности хигијене, *али и* достојанства људи... (Пол., 31. 12. 2012, 13).

3. ...настајало је љубљење и честитање, *али и* јурњава за живим прасетом... (Пол., 31. 12. 2012, 24).

4. Та три појма представљала су за конзула и његов нараштај једно страшно замршено клупко сукоба, полета, заноса, светлих подвига, *али и* колебања, унутарњих неверстава... (Андрић, 67).

5. Широко планете слави се на стотине званичних, *али и* на хиљаде незваничних празника (Пол., 31. 12. 2012, 13).

6. Коларац је већину свог времена, *али и* новца, посветио хуманитарном раду (Вечерње новости, 4. 11. 2007, 13).

7. Писци, новинари, *али и* гинеколози, наставници, представљали су и представљају нашу земљу у иностранству (Вечерње н., 11. 11. 2007, 13).

8. Кредити се одобравају клијентима банке, *али и* другим грађанима (Вечерње н., 14. 8. 2009, 7).

9. Све брзо, *али и* ефикасно (Вечерње новости, 21. 1. 2008, 20).

10. Пушта сузу, *али и* стеже песнице (Вечерње н., 28. 1. 2008, Спорт, X).

11. Потпуно сам сигуран да ћемо и ми, *а и* Црвена звезда, имати доста проблема у утакмицама на страни (Вечерње н., 8. 10. 2007, 23).

12. Србија најскупља у региону, *а и* шире (Прес, 15. 11 ; 2007, 9).

13. Домаће штедње у динарима практично нема, *а и* она у девизама је недовољна. (Вечерње новости, 5. 1. 2008, 2).

14. Он и Млађан знају да су на правом путу, *а и* цифре им говоре у прилог (Правда, 6 и 7. 10, 2007, 5).

15. Били су богатији него занатлије у руднику соли Вјеличка, код Кракова, који је доносио трећину прихода држави и снабдијевао Шлезију, Карпате и Словачку, *а у последње вријеме и* мађарску равницу (Братић 2012б: 61).

16. Поред Лудог Грка први пут добро видимо дјечака Јакова, кога мајка, *а онда и* Јелена Сандајева, повјерише овом странцу ... (Братић 2012б: 69).

17. Та пресуда је, међутим, дочекана *и* са аплаузима, *али и* са подозрењем. (Пол., 31. 12. 2007, 4).

18. Храбри гардиста, *али и* нежни поета, Сирано де Бержерак заљубљује се у своју лепу рођаку Роксен (Вечерње н., 5. 1. 2008, 35).

19. Она је веома комплексна и узбудљива особа, *али и* веома неконвенционална (Блиц, 2. 8. 2008, 24).

20. Мозак је прождрљив, *али и* избирљив. (Вечерње н., 5. 8. 2008, 38).

21. Она је тржишни инспектор, *али и* уметник. (Блиц, 9. 11. 2008, 13).
22. То је позив који прија, *али и* обавезује. (Вечерње н., 23. 4. 2009, 48).
23. Са умњацима се може, *а и* не мора (Вечерње н., 30. 12. 2007, Живот плус, IX).

[1a]

1. Хоћемо олимпијско злато, *али се* не одричемо *ни* европске титуле. (Вечерње н., 6-7. 1. 2008, 29).
2. Навалила мртва краљица на мртве хероје, *али ни* они се, мртви, не предају (Курир, 2. 2. 2008, 5: Брана Црнчевић).
3. Нећемо журити, *али ни* каснити (Курир, 20. 2. 2008, 4).
4. Била је тврда утакмица, *а ни* временске прилике нам нису ишле на руку (Блиц, 6. 4. 2008, 43).
5. Занимљиво је да у канцеларији високог представника Мирослава Лајчака нису могли да потврде наша сазнања, *али ни* да их демантују. (Курир, 29. 7. 2008, 3).
6. Нема ни сапуна, ни детерџента, *а наравно ни* дезодоранса (Правда, 15. 10. 2007, 23).
7. Некако, има душу, *а није ни* претерано блиндиран. (Вечерње н., 11. 11. 2007, 2).
8. Ни он, *а ни* бројни мештани са којима смо разговарали, не могу да се начуде како је... (Вечерње н., 5. 1. 2008, 37).
9. Она ... нема изливе љубоморе *и ни* у теорији га неће преварити са другим (Вечерње н., 13. 1. 2008, 15).
10. Ја не мењам ни стан, *а ни* плату. (Вечерње н., 18. 7. 2008, 3).
11. Многи не верују у систем, затим, боје се освете, јер је реч о моћним људима, *а и не желе* да се појављују на суду (Курир, 8. 1. 2008, 7)².

Кад је посриједи спој везника *али* и партикуле *и*, у грађи се налази знатно више примјера у којим је могуће изоставити везник, а у којим није могућа реченица са изостављеном партикулом. У овом другом случају ради се о томе да без партикуле нема услова за успостављање односа супротности између чланова реченице које ове двије јединице заједно повезују. Тако је у првих осам примјера и ту се може говорити да је везник *али* дошао као замјена за везник *и*, који не може доћи испред хомоморфне партикуле. У примјерима девет и десет могуће је изоставити партикулу зато што је у питању веза клауза или субклауза, тј. истоврсних предикатива, који могу доћи и у копулативни и у адверзативни однос. То је показатељ да је у питању партикула која има улогу конкретизатора

² Примјер је специфичан по томе што показује да се не само партикула *и* јавља испред партикуле *не*, него да се тако понаша и везник. Дакле, није могућа у књижевно-језичкој норми комбинација *ни не* (нпр. Они ни не говоре, него само: Они и не говоре), али није могућа ни комбинација *ни* везника и *ни* партикуле, него се остварује само *и ни*, као у наведеном примеру. Пример је моделски аналоган примерима са *а и*, и *али и*.

везничког значења. А у тој улози конкретизатори могу мијењати лексички тип везника, па је партикула носилац типа независног значења реченице (о конкретизаторима више у Ковачевић 2003:74–96).

Примјери 11–14 илуструју ситуацију са везником *a*: и овдје је чешће могуће изоставити везник него партикулу. То је зато што је партикула овдје по правилу условила замјену истоформног везника, везника *и* везником *a*, тако да тај партикулом условљени везник једино уз њено присуство може повезивати копулативне реченице. Зато је и могуће цијели спој свести на *и*, али није на *a*, јер тек уз присуство *и*, тај везник *a* може имати вриједност саставног везника.

Посебно су интересантни примјери 15 и 16. Ту су везник и партикула растављени прилошком одредбом за вријеме – у *последње вријеме, онда*. У тим реченицама може се изоставити било везник, било партикула. Ако би се уклониле ове одредбе, не би могао остати сам везник, а могла би из већ наведених разлога остати партикула. Овдје од супротних везника долази у обзир *a*, а не може се наћи везник *али*, зато може саставни везник *па*. Разлог је у томе што наведене временске јединице (у *последње вријеме, онда*) као и партикула, имају функцију конкретизатора везничког значења и у споју с било којим везником оне реченици задају копулативно-сукцесивно значење и тако показују да није у питању супротност, него сукцесивност радњи, низање.

Тако би се у примјеру 17 супротни везник могао изоставити, али зато што је у питању својеврсна наглашена полисиндетска структура (уп.: *и* са аплаузима, *али* и са подозрењем), у којој *али* нема функцију везника, него функцију интензификатора (њим се затвара полисиндетско низање, и наглашава последњи члан, иза кога се више не може низ продужити), док функцију везника сада врши *и*, јер се редуликује. Управо из тих разлога, ако би се изоставила прва партикула, друга не би могла опстати без неког независног везника испред себе, без такве операције *и* би било везник. Овако како је у датом примјеру наведено, прво *и* заправо има само улогу интензификатора, отвара низ, и тражи да сваки наредни члан буде наглашен, свако наредно *и* има улогу и везника и интензификатора, ако је само остварено, а те улоге као у овом примјеру (у примјеру 17) могу бити раздијељене на партикулу *али*³ као интензификатор и *и* као везник. Зато би се за такво *и* које долази у везничкој позицији, дакле не само испред првог елемента низа, могло рећи да је *и* *хомонимично*: истовремено врши функцију везника *и* и партикуле *и* (в. Ковачевић 2006: 349–350), по чему је аналогно нпр. са рефлексивним и пасивним СЕ (в. Танасић 2012: 20).

Нису у језичкој стварности случајеви увијек овако разграничени; постоје и такви случајеви гдје се може успоставити однос супротности или саставни однос међу члановима конструкције, па се могу остварити

³ *Али* овдје има улогу партикуле, зато што затвара полисиндетски низ, иначе у свим другим случајевима, како смо видјели, улогу партикуле има други члан низа, тј. *и/ни*.

обје могућности у погледу изостављања неког од чланова овог споја. Тако је у примјерима 18–23. У свим тим примјерима могу се изоставити било један било други члан споја везника и партикуле. Ако се изостави партикула, добију се координиране конструкције са односом супротности. Ако се изостави супротни везник, добију се конструкције са саставним односом, тј. *и* добија везничку вриједност. То је зато што се садржаји који се доводе у везу могу схватити и као копулативни и као супротни, јер никада не представљају контрадикторну супротност, њихово навођење се не искључује, тако да се могу јављати истовремено уз исти појам, што је јасан критеријум логичке копулативности. Стављањем супротног везника, увијек се жели нагласити нека (прије субјективна него објективно логичка) компонента супротности, која се потиरे, занемарује код успостављања саставног односа.

У примјерима из групе [1a] у спој с везником не улази партикула *и* него партикула *ни*. Ти примјери, с једне стране, показују да употреба партикуле *и* или *ни* зависи од потврдности односно одричности предиката реченице у којој се те партикуле употребљавају. Уколико је предикат потврдан, ванпредикатске чланове прати партикула *и*, уколико је одричан, то је партикула *ни*. Стандарднојезички (нормативни) разлози предодређују употребу партикуле *и* испред *не*, како је то у примјеру 11 (а слично је и у примјеру 9, гдје се искључује хомоформна *ни ни* комбинација везника и партикуле). С друге стране, ови примјери, најексплицитније показују да *и* и *ни* у датим спојевима нису везници, јер лексема *и* у саставу везника није „осјетљива“ на потврднос и одричнос предиката (уп. нпр. *И ако* не дође, нећу се љутити : *Ако и* данас не дође, нећу се љутити).

У грађи су нешто рјеђи спојеви саставног везника *на* и партикуле *и*. Такви су слjedeћи примјери.

[2]

1. Они и не пјевају већ јече и кукају. То је жалост за изгинулим у ратовима и биткама, али и побуна против *сваке* власти, *на и* ове (Братић 2012б: 13).

2. Али, девојке из Србије су спремне на *све*, *на и* на велико европско злато (Курир, 30. 9. 2007, 21).

3. Од *свих* електропривреда бивше СФРЈ, *на и* у региону, само је ЕПС – јавно предузеће (Правда, 15. 10. 2007, 9).

4. Да ли у време глобалне економије *многе* владе, *на и* наша, постају пуке слуге међународног тржишта (Пол., 24. 11. 2007, 11).

5. На *сваки* сценарио, *на и* недемократски, Република Српска има спреман демократски одговор (НИН, 15. 11. 2007, 67).

6. Марта 1953. године утврђено је да се на икони Богородице Филермоске *сви* драгуљи на броју, *на и* центарални, највреднији (Вечерње н., 13. 1. 2008, 21).

7. Руски ТВ програми данима су, *на и* месецима, припремали народ за велику прославу (Пол., 10. 5. 2008, 3).

8. ...изјавио је да би било лоше ако уследи *било која* врста блокаде Космета, *на и* економска (Вечерње н., 16. 1. 2008, 3).

9. Оно што је Јестровић радио, *на и* Корорман, недопустиво је (Вечерње новости, 29. 1. 2008, 46).

10. Ми смо избирљива, *на и* размажена нација (Вечерње н., 2. 6. 2008, 21).

11. Испадање Аустријанаца, *на и* Румуна, није изненађење (Вечерње н., 19. 6. 2008, 47).

12. Изгледало је као да његови први кораци у Травнику треба да буду стално праћени изненађењима, *на чак и* пријатним (Андрић, 35).

13. Порађао је и жену и краву, и овцу и кобилу. *Па чак и* керушу. (Братић 2012б: 170).

14. Мада су слани путеви замршени, налик на испреплетане зраке сунца, они се *свуда* траже и налазе, *на чак и* тамо гдје их наизглед нема (Братић 2012б: 80).

15. Каткад, међу тим транспортима, било је људи *и* из Лике, *на чак и* из Паштровића, *и* Арнаутлука (Црњански, 144).

16. Многи су држали кројачке радионице. Радио сам у неколико, а шили смо за *познате* куће, *чак и* за „Диор“ (Пол. 31. 12. 2012, 24).

17. То *никоме* не смета, *на ни* нама (Вечерње н., 10. 11. 2007, 4).

18. *Нико*, *на ни* командант армије није могао да утиче на војно правосуђе (Вечерње н., 28. 11. 2007, 21).

19. *Нико* из руководства није поднео оставку, *на ни* господин Радујко (Курир, 29. 11. 2011, 40).

Примјери овдје наведени морају се различито тумачити. Специфични су случајеви (А) у примјерима 1–3, 5, 6, 8, 14 и 16. Ту *на и* служи за довођење у саставни однос неке јединице са лексемом која има статус универзалног потврдног квантификатора (о квантификаторима в. нпр. Пипер 1982) *свако*, *свудје* и сл. Аналогни су им и случајеви (Б) са примјерима 17–19, у којима умјесто *и* долази *ни*, зато што је предикат реченице негиран, и то уз негирани универзални квантификатор *нико*, *никад*, *нигдје* и сл. Семантички у ту групу улазе и примери с лексемама семантички сродним универзалним квантификаторима (лексемама које означавају групу или врсту појмова, као нпр.: *било који* (8), *познати* (16) и сл. У свим таквим примјерима са спојем *на и* или *на ни* није могуће укинути ниједан елемент споја, зато што они заједно врше конклузивно-копулативну функцију. Наиме, тим спојем из скупа означеног универзалним квантификатором искључује се појам који под тај скуп потпада, и ради истицања ставља се у саставни однос са тим општим појмом (уп. ...*сваке* власти, *на и* *ове*...), иако је он у њему садржан. Пошто је тај појам, односно реченични члан који га именује, издвојен из цјелине, аутоматски је и посебно истакнут. Ако се уклони везник *на*, синтаксема/синтагма која означава тај појам, на основу реченог, не може ступити у саставни

однос са синтаксемом или синтагмом која означава том појму надређен појам. Она може остати а да реченица буде прихватљива само ако је и даље одвојена паузом, односно запетом, чиме се показује да је издвојени појам дио општег појма исказаног с лијеве стране овог споја. Ако је пак у питању координирање семантичким опсегом истоврсних појмова (као нпр. ...кућа, *па и/ни* ливада...), онда је могуће изоставити копулативно-закључни везник *па* или *те*, јер он само потцртава конклузивност као тип саставног односа, и то преко наглашавања. Такав случај илуструју примјери (В) 7, 9, 10 и 11. Ако се пак жели нарочито истаћи координирани члан, онда се конклузивном везнику *па* или *те* додаје још и партикула *чак*, па се ствара спој *па чак и/ни...*, како је у примјерима (Г) 13, 15 и 16, који имплицира градацијско координирано значење, тј. затварање координираног низа, с посебним наглашавањем завршног члана⁴. Овдје имамо затварање најчешће полисиндетског градационог низа – полисиндет (Ковачевић 1998: 246–257). Неки од примјера могу се различито протумачити, какав је нпр. онај наведени под бројем 4: није једносмјерно самом реченицом прецизирано да ли се ово с десне стране од споја *па и* подводи под (А) или придодаје (В) појму именованом реченичним чланом с лијеве стране тог споја.

Интересантан је и шеснаести примјер, зато што у њему испред партикуле и нема везника *па*, а могао би доћи, као и у примјерима 12–14. Он је остварен као јукстапозицијска структура, па зато ту наведена партикула *чак* и није обавезна, посебно тамо гдје је, као у примјеру 14, у комбинацији с партикулом *и*.

У обимној грађи нисам пронашао примјере са везником *те* испред ове партикуле, међутим, она није немогућа.

Занимљиво је и питање међусобне замјенљивости везника *а*, *али* и *па* испред партикуле *и*. Када су они у контактном положају, онда су готово редовно, уз само ријетке изузетке, супротни везници замјенљиви везником *па*. Мислим да ту долази до изражаја већ утврђено заједничко својство ових спојева да се могу свести на значење ријечце *такође*. Овдје то *такође* значи: ово с десне стране споја везник+партикула се придодаје оном с лијеве стране, може се схватити да је то с десне стране као и оно с лијеве стране⁵.

⁴ Примјер под бројем 12 овдје је наведен иако не припада теми овог рада – управо да би се показало да постоје и другачији случајеви иако су формално подударни с овим. Ту је ријеч о својерсном стилском осамостаљивачу, гдје не постоји координација, а издвојени и наглашени атрибут се увијек може премјестити испред именице – в. Ковачевић 2000.

⁵ У језику се јављају овакве конструкције са везом *као и/ни* умјесто везе независних везника и партикуле *и/ни*: урадио је иконостасе у Дечанима и оставио многе успјеле радове у Студеници, Пећи и Савини, *као и* по санчачким црквама (Братић 2012б: 184). Међутим, синтаксички, то нису исте ствари: овдје је сублимирана зависна поредбена клауза, па ни овај спој није у координираним, већ у субординираним конструкцијама. Зато се у овом раду и не разматрају.

Међутим, у једном случају везник *на* никад није замјенљив супротним везницима *али* и *а*. Ријеч је о случају за који су већ навођени примјери.

1. Они и не пјевају већ јече и кукају. То је жалост за изгинулим у ратовима и биткама, али и побуна против *сваке* власти, *на* и ове (Братић 2012б: 13).

2. Али, девојке из Србије су спремне на *све*, *на* и на велико европско злато. (Курир, 30. 9. 2007, 21).

5. На *сваки* сценарио, *на* и недемократски, Република Српска има спреман демократски одговор (НИН, 15. 11. 2007, 67).

6. Марта 1953. године утврђено је да се на икони Богородице Филермоске *сви* драгуљи на броју, *на* и центарални, највреднији (Вечерње н., 13. 1. 2008, 21).

8. ...изјавио је да би било лоше ако уследи *било која* врста блокаде Космета, *на* и економска. (Вечерње н., 16. 1. 2008, 3).

14. Мада су слани путеви замршени, налик на испреплетане зраке сунца, они се свуда траже и налазе, *на чак* и тамо гдје их наизглед нема (Братић 2012б: 80).

Као што је већ речено, десно од споја везника и партикуле јавља се члан конструкције који се истиче издвајањем из своје цјелине именоване конструкцијом лијево од везничко-интензификаторског споја *сваке* власти (1), спремне на *све* (2) *сваки* сценарио (5) *сви* драгуљи (6) *било која* врста блокаде (8), *свуда* траже (14). То није нешто што се придодaje ономе што је исказано реченичним дијелом лијеве стране тог споја, него се ради о копулативно-закључном значењу сумпсумирања, подвођења дијела под цјелину, што могу само везници *на* и *те*, а никад не могу *а* и *али*. Ако би се у овим случајевима везничко-интензификаторски спој замијенио својим семантичким верификатором *такође*, то *такође* не би значило придодовање истакнутог садржаја, него *и његово припадање* оном што је именовано реченичним чланом с лијеве стране споја према коме се он истиче. Зато се у оваквим конструкцијама никад не може појавити супротни везник. Ако се пак садржај исказан наглашеним чланом реченице лијево од споја везника и партикуле придодaje на неку цјелину којој тај садржај не припада, онда је могуће да се везник *на* замијени и супротним везником, уп. 3. Од свих електропривреда бивше СФРЈ, *на* и у региону, само је ЕПС – јавно предузеће (Правда, 15. 10. 2007, 9) – Од свих електропривреда бивше СФРЈ, али и у региону, само је ЕПС – јавно предузеће. Овдје су у координираном односу својеврсни обимом подударни семантички појмови *бивша СФРЈ – регион*, па је могућа замјена *на* са *а*.

Семантички верификатор споја независних везника и партикуле *такође* може се прикључити том споју: *али такође* и, па се ствара својврстан семантички плеонастични спој јер и *такође* и *и* имају приближно исто копулативно значење. У таквом случају везник се може и изоставити.

И на крају ове групе дато је неколико примјера са партикулом *ни* иза везника. Они служе као потврда да се и уз саставне везнике та пар-

тикула јавља као и уз супротне у позицији са негираним предикатом, и понаша се исто као и уз супротне везнике.

Већ је истакнуто да се партикула *и/ни* јавља иза независних везника и у међуреченичкој позицији. Иако се у досада навођеним примјерима нашао понеки и такав, овдје ће се дати нешто више таквих примјера.

[3]

1. Била је тврда утакмица, *а ни* временске прилике нам нису ишле на руку (Блиц, 6. 4. 2008, 43).

2. Туку пацијенти, *али и* медицинско особље (Блиц, 6. 4. 2008, 11);

3. Некако су се склопиле звезде, *а и* наша сам добре партнере. (Блиц, 22. 9. 2007, 24).

4. Он и Млађан знају да су на правом путу, *а и* цифре им говоре у прилог (Правда, 6-7. 10. 2007, 5).

5. Домаће штедње у динарима практично нема, *а и* она у девизама је недовољна. (Вечерње н., 5. 1. 2008, 2).

6. Она ... нема изливе љубоморе *и ни* у теорији га неће преварити са другим! (Вечерње н., 13. 1. 2008, 15).

7. Они су други део одиграли изузетно добро, *а и* ми смо им мало помагали (Вечерње н., 15. 1. 2008, 45).

8. Ради се пуном паром, *а и* обавезе према извођачима се извршавају на време. (Вечерње н., 9. 4. 2008, 19).

9. Путари још обнављају улице, *али* се припремају *и* за зимску сезону (Вечерње н., 17. 10. 2007, 18).

Већ је речено да се у независносложеним реченицама партикулом истиче дио реченице испред кога та партикула стоји, она није везана уз везник. Ако се тај дио реченице, синтаксема или синтагма, помјери према крају, с њиме иде партикула, а везник остаје у међуклаузалном положају (9). Постоји једна разлика у погледу употребе ових партикула у координираним синтагмама и реченицама. У координираним синтагмама партикула се може редуликовати, а у реченицама то није могуће. У реченицама је могућа тзв. редуликација појединих везника с тим да у иницијалној позицији хомоформна лексема губи везничку функцију и постаје партикула интензификатор, нпр. *и – и, или – или, било – било* (в. Ковачевић 1998: 11–41), а међу тим везницима који се редуликују нема ниједног адверзативног (супротног). Зато наведени спојеви везника и партикуле имају много ширу дистрибуцију у координираним синтагмама него у координираним реченицама.

Познато је да се уз једну управну клаузу може појавити више зависних клауза са истом функцијом према управној. Те зависне клаузе међусобно успостављају одређене видове координације, што се често исказује и независним везницима. И у таквим случајевима може се јавити партикула *и/ни*. Навешћемо неколико примјера за такве реченице.

[4]

1. Најновије истраживање «Медијум Галупа» показује да је Тадић у Војводини знатно јачи од Николића, *али и да* је СРС моћнији од ДС-а (Прес, 15. 11. 2007, 2).

2. Аналитичари поново процењују да ће Србија председника добити у другом кругу, *али и да* ће Томислав Николић, по обичају, у првом кругу у Војводини добити највише гласова. (Вечерње новости, 16. 1. 2008, 4);

3. Тренер Звезде Александар Јанковић изјавио је да је задовољан победом, *али и да* му је жао што се лепшом партијом нису опростили од свог стадиона за ову сезону (Блиц, 18. 5. 2008, 42).

4. Занимљиво је да у канцеларији високог представника Мирослава Лајчака нису могли да потврде наша сазнања, *али ни да* их демантују (Куир, 29. 7. 2008, 3).

5. Нисам чуо да СПС то захтева, *али ни да* ми с том коалицијом почињемо преговоре следеће недеље (Куир, 14. 6. 2008, 2).

6. Рекао је *и да* остаје при ставовима које је имао пре 15 година, *али и да* политике прати реалност, мењају се, покушавају да каналишу процесе (Пол., 26. 11. 2011, 6).

7. Кlemente у понедељак долази у Београд да поднесе извештај, *али и да* се састане са Терзићем (Куир, 1. 12. 2007, 21).

8. Пораз од Немаца добро је уздрмао црвено-беле, *који* су имали иницијативу, стварали прилике, *али и* промашивали неколико пута (Вечерње н., 29. 10. 2007, 48).

У оваквим случајевима партикула има сталну позицију иза независног, а испред зависног везника, баш како је то кад се она јавља уз независне и зависне везнике. Наведени примјери нам дозвољавају да изнесемо још неке тврдње о понашању партикула у оваквим сложеним реченицама. Прво, оне се јављају уз различите врсте зависних везника, што и није никаква посебност кад су у питању зависносложене реченице. Друго, партикуле се овдје могу редуликовати, тј, доћи испред сваког од зависних везника (6). Треће, познато је да се при понављању истоврсних зависних клауза може изоставити зависни везник; то важи и у овом случају (8). То не утиче на понашање партикуле *и/ни*: она остаје на своме мјесту и модификује клаузу као да је везик иза ње.

Све речено може се свести на следеће. Познато је да се у савременом српском језику јављају координиране конструкције – синтагме и реченице – у којима заједно с везником долази и партикула *и/ни*. Појава тих партикула доноси увијек експресивну вриједност реченици. Увођењем партикула *и/ни* у овакве координиране конструкције мијења се морфосинтаксичка структура реченице. Употребом споја везника и партикуле увијек се затвара координирани низ, није дакле могуће наставити тај низ како је то могуће са самим везником, тако се употребом наведеног споја ограничавају неке од структурних могућности саме реченице. Тај спој, дакле, има утицај не само на експресивност садржаја реченице, него

и на њене структурне карактеристике. Будући да су интензификаторске партикуле по правилу партикуле пресупозицијског типа, њиховом употребом ослобђава се и прагматичка структура реченице. Она заправо и највише, јер очито дате партикуле првенствено имају утицај на прагматичку (ситуационо-комуникативну) структуру реченице, а преко ње и на њене остале карактеристике.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Типови и врсте речи.“ *Јужнословенски филолог* L. Београд, 1994: 117–128.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд–Србиње: Рашка школа–СКПД Просвјета, 1998.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Конкуренција простих независних везника и везника са обавезним детерминатором у српском језику.“ *Научни састанак слависта у Вукове дане* књ. 29, св. 1 (2000): 97–111.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Грамматичке и стилистичке теме*. Бања Лука: Књижевна задруга, 2003.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Списи о стилу и језику*. Бања Лука: Књижевна задруга, 2006.
- ПИПЕР, Предраг. „О типовима квантификатора у српском језику.“ *Научни састанак слависта у Вукове дане* књ. 11, св. 2 (1982): 93–103.
- РИСТИЋ, Стана. „Партикуле и њихови функционални еквиваленти.“ *Јужнословенски филолог* књ. XLIX, 1993.
- РИСТИЋ, Стана. „Рече као јединице лексичког система (прагматичко-когнитивни приступ).“ *Научни састанак слависта у Вукове дане* књ. 22, св. 2 (1994): 155–160.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*. Београд, ⁵1991.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Из синтаксе српске реченице*. Београд: Београдска књига–Институт за српски језик САНУ, 2012.

ИЗВОРИ

- Андрић, Иво. *Травничка хроника*. Београд: Нолит, 1981.
- Блиц – *Blic*. Дневне новине, Београд.
- БРАТИЋ, Радослав. *Трг соли*. Београд, 2012а.
- БРАТИЋ, Радослав. *Страх од звона*. Београд, 2012б.
- Вечерње н. – *Вечерње новине*. Дневне новине, Београд.
- Курир – *Kurir*. Дневне новине, Београд.
- НИН – *НИН*. Недељне информативне новине, Београд.
- Пол. – *Политика*. Дневне новине, Београд.
- Правда – *Правда*. Дневне новине, Београд.
- Прес – *Pres*. Дневне новине, Београд.
- ЦРЊАНСКИ, Милош. *Сеобе, трећа књига*. Београд: Нолит, 1973.

Срето З. Танасич

СОГЛАСОВАНИЕ СОЮЗОВ И ЧАСТИЦ В КООРДИНАТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЯХ

Резюме

В современном сербском языке встречаются координативные конструкции – синтагмы и предложения, в которых, вместе с союзом употребляется и частица *и/ни*: Зоран Терзић је данас селектор с најдужим стажом у европској одбојци, човек континуитета *али* и ауторитета. В настоящей работе данные конструкции освещаются в нескольких аспектах: в рамках вопроса о возможности или невозможности координации омонимических союзов, в рамках вопроса о возможности комбинирования союзов и частиц в синтаксическое сочетание и в рамках возможности выделения дифференциальных критериев для союза и частицы в данном сочетании.

Наличие частиц всегда придает предложению экспрессивное значение. Введением частиц *и/ни* в такие координированные конструкции меняется морфосинтаксическая структура предложения координированной конструкции такого типа. При употреблении сочетания союза и частицы всегда закрывается координированный ряд, следовательно, отсутствует возможность продолжить этот ряд, как это бывает одним только союзом. Таким образом, употреблением приведенного сочетания ограничиваются некоторые структурные возможности самого предложения. Такое сочетание, следовательно, оказывает влияние не только на экспрессивность содержания предложения, но и на его структурные характеристики. Имея в виду, что интенсифицирующие частицы являются как правило частицами пресупозитивного типа, их употреблением осложняется также прагматическая структура предложения. Это случается в самой большой степени, так как очевидно, что данные частицы в первую очередь оказывают влияние на прагматическую (ситуативно-коммуникативную) структуру предложения, а благодаря ей, и на ее остальные характеристики.

Ключевые слова: сербский язык, синтаксис, частицы, координативные конструкции.